

Тиква Володимир Леонідович

старший викладач

Національна академія Служби Безпеки України

Tykva Volodymyr

Senior Lecturer

National Academy of Security Service of Ukraine

МІСЦЕ І ВПЛИВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА СУСПІЛЬНУ

СВІДОМІСТЬ

PLACE AND INFLUENCE OF THE INTERNET ON PUBLIC

CONSCIOUSNESS

***Анотація.** В умовах сьогодення Інтернет все активніше і частіше використовується для здійснення різнопланових інформаційних впливів. Глобальна мережа надає широкі можливості по формуванню громадської думки, прийняттю політичних, економічних і військових рішень, впливу на інформаційні ресурси недружніх країн і поширення спеціально підготовленої інформації, у тому числі і викривленої.*

Засоби масової інформації (ЗМІ) також все більше переходять в Інтернет, створюючи власні сайти та розміщуючи там інформацію. Чимала кількість ЗМІ припинила виходити у друкованому вигляді і залишилися лише в електронному. Водночас все більше поширюються сервіси соціальних мереж.

Розвиток можливостей Інтернету та дедалі його зростаючий вплив на користувачів дозволяє говорити про формування нового цифрового публічного простору який надає суспільству можливість контролювати владу, в режимі онлайн висловлювати свої думки з найважливіших питань

за допомогою нових цифрових каналів комунікації, що також дозволяє в значній мірі впливати на соціальні та політичні процеси в державі. Так, основними платформами для об’єднання альтернативних думок та опозиційних структур стають не юридично зареєстровані політичні, громадські та інші організації, а їх сайти в Інтернеті або соціальні мережі.

Паралельно Інтернет дозволяє отримувати і зворотній зв’язок від користувачів інформації. Усе вищезазначене сприяло виходу Інтернету на передові позиції і дедалі частішому його обранню в якості інструменту для здійснення інформаційних кампаній.

Однак разом з перевагами використання Інтернету для інформаційно-психологічного впливу слід враховувати і його недоліки. У представленій статті автори досліджують місце і вплив мережі Інтернет на суспільну свідомість. Розкривають сутність, форми і методи деструктивних інформаційних впливів в соціальних мережах. Визначають рівень викликів і загроз в контексті інформаційної безпеки людини, суспільства і держави

Ключові слова: засоби комунікації, обробка інформації, маніпулятивний вплив, суспільне мислення, соціальні мережі, пропаганда, технічні можливості.

Summary. *Currently the Internet is being used more and more actively and on a larger scale in the interests of various informational influence. It provides a lot of opportunities for shaping public opinion, making political, economic and military decisions, affecting the information resources of unfriendly countries, and spreading specially prepared information, including distorted one.*

Mass media are also increasingly moving to the Internet, creating their own websites and posting information there. Some mass media have already

ceased to be published in printed form, and exist only in electronic form. Also the service of social networks is spreading faster and faster.

The development of Internet capabilities and the ever-increasing role of its audience allows to talk about new digital public space formation, which gives society the opportunity to control the government, directly express their opinion on the most important issues using new digital communication channels, which also makes it possible to significantly influence social and political processes in the state. Thus, the main platforms for unifying protesters are not legally registered political public and other organizations, but their websites or social networks. The Internet also allows to receive feedback from consumers of information. All this led to the fact that the Internet has taken a leading position and is chosen as a tool for information campaigns.

However along with advantages of using the Internet for informational and psychological influence, its disadvantages should also be taken into account. In the presented article, the authors examine the place and influence of the Internet on public consciousness; reveal the essence, forms and methods of destructive informational influences in social networks; determine the level of challenges and threats in the context of information security of a person, society and the state.

Keywords: *means of communication, information processing, manipulative influence, social thinking, social networks, propaganda, technical capabilities.*

Постановка проблеми. У ХХІ сторіччі інформація перетворилася в глобальний ресурс людства і сьогодні є одним з основних інструментів не тільки політичних еліт, а й суспільства в цілому, що призвело до нового усвідомлення національної безпеки країни в інформаційній сфері. Адже інформаційний вплив на поведінку людини відіграє важливу роль у

посиленні елементів невизначеності та нестабільності в інформаційно-психологічному середовищі будь-якої держави.

Сучасні засоби комунікації та обробки інформації створили принципово новий рівень існування людства, що зумовило появу грандіозного проекту об'єднання національних інформаційних і телекомунікаційних систем у глобальну інформаційну інфраструктуру.

Значне місце тут займає саме Інтернет, як один із засобів інформаційного впливу, роль якого з кожним днем лише зростає. Глобальна мережа стала одним з найзручніших та найрозповсюдженіших каналів поширення інформації у сучасному світі. Сучасний прогрес інформаційних технологій зробив можливим одночасне сприйняття великих об'ємів інформації в режимі on-line.

Втім, чи слід вважати Інтернет засобом масової інформації (ЗМІ)?

Вітчизняне законодавство відносить до ЗМІ телебачення, радіомовлення та друковані видання. В законах України „Про медіа”, „Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів” взагалі відсутня згадка про Інтернет.

Визначення Інтернету дається в Законі України „Про електронні комунікації”: „Інтернет – глобальна комп'ютерна мережа, що надає різноманітні комунікаційні та інформаційні послуги і складається з менших комп'ютерних мереж, об'єднаних з допомогою стандартизованих комунікаційних протоколів, основним з яких є IP-інтернет-протокол.

І хоча багато фахівців вважають, що за всіма ознаками Інтернет слід додати до переліку ЗМІ, однак на сьогодні він ним офіційно не являється.

Впродовж тривалого часу найпоширенішим та найефективнішим серед ЗМІ засобом маніпулятивного впливу залишалось телебачення та радіомовлення, які значно випереджали друковані ЗМІ.

Однак, стрімкий розвиток Інтернету в усьому світі та його можливості з передачі текстової та іншої інформації дозволив наздогнати

телебачення, а в деяких сегментах і обігнати його, не кажучи вже про друковані ЗМІ, як засіб отримання інформації. Хоча Україна зробила за останні 10 років прорив в поширенні швидкісного Інтернету і наздогнала багато європейських країн, проте ще залишаються території де він відсутній. Здебільшого в сільській місцевості.

Тому, вважаючи, що на сьогодні неможливо роз'єднати друковані ЗМІ, телебачення, Інтернет та той фактор, що їх вплив на людину практично завжди поєднується, будемо розглядати їх вплив у комплексі, як вплив Інтернет-ЗМІ.

Факторами, що найбільше впливають на функціонування Інтернет-ЗМІ, на сучасному етапі є: правова регламентація їх статусу, комерційний характер їх діяльності, політика власників та вплив з боку держави. Останні два фактори потенційно можуть бути використані в інтересах забезпечення інформаційної безпеки держави.

Водночас функціонування Інтернету законодавцем врегульовано не повністю. Будь хто може створити власний веб-сайт, зареєструвати його як в Україні, так і в іншій країні світу та розміщувати на ньому будь-яку інформацію. Хоча для розміщення такої інформації не обов'язково створювати веб-сайт, є багато інших можливостей для її розміщення та поширення, зокрема, соціальні мережі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику впливу мережі Інтернет на суспільну свідомість та його наслідків розглядали такі вітчизняні фахівці: С. Петров, Н. Швець, Г. Ронін, В. Панченко, С. Гнатюк, Д. Дубов, Д. Іванченко, О. Климчук, О. Корченко, Д. Мельник, М. Ожеван, М. Погорецький, А. Соловійов, Н. Ткачук, О. Тихомиров, В. Харченко та інші.

Водночас, у вказаних роботах, на думку авторів, не достатньо висвітлено аспект механізму впливу Інтернету на суспільну свідомість та

можливих наслідків. Відтак зміст статті направлений на розкриття даного важливого питання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є спроба аналізу ризиків та загроз які супроводжують функціонування мережі Інтернет, та наслідків їх впливу на суспільну свідомість.

Викладання основного матеріалу. У 2010 році експерти з Масачусетського технологічного інституту склали перелік 25 найвизначніших винаходів людства за останні 25 років: серед них глобальна мережа Інтернет посіла перше місце, а такий додаток, як електронна пошта, – п’яте. За даними Internet Usage Statistics (2011), середньостатистична аудиторія мережі на 31 березня 2011 року складала 1.796.270.108 осіб. Якщо цю цифру порівняти з кількістю жителів земної кулі (трохи більше 6,8 млрд), то можна простежити, що кожен шостий став її користувачем. Таким чином, вперше в історії людства Інтернет дозволив не тільки зв’язати людей між собою і кожного з наявними інформаційними ресурсами всього світу, але й використати весь цей масив та комунікативний потенціал інтернету в маніпулятивних цілях [1, с. 84].

Історія Інтернету розпочалася з винаходу електронної пошти. У 1968 р. у США був покладений старт військовій комп’ютерній мережі Arpanet. Назва була складена з абрєвіатури ARPA (Advanced Research Projects Agency – Агентство перспективних досліджень) і слова net, тобто мережа. Через рік запрацювали перші чотири вузли – в університетах Лос-Анджелеса, Санта-Барбари й Стенфордському інституті. Незабаром після старту Arpanet з’явилася невелика програма, яка дозволяла всім працівникам на одній і тій самій машині писати повідомлення для інших користувачів цього ж комп’ютера, в один текстовий файл один за одним, а також читати написане колегами. Вийшов певний аналог сучасної «книги відвідувачів» і мережевих форумів. Програма була названа SndMsg, тобто Send Message, а

файл, що зберігає повідомлення, – “поштова скринька”. Паралельно із Send Message розроблялася й програма обміну інформаційними масивами між різними комп’ютерами Arpanet. Наприкінці 1971 р. програміст фірми Р. Томлінсон, що займалася розробкою Arpanet, створив програму, яка виконувала ті ж функції, що й Send Message, але не в локальному комп’ютері, а у віддаленому. Такими були етапи комунікативного минулого електронної пошти. На той час мережа вже складалася з 23 комп’ютерів, які були об’єднані в 15 вузлів. В процесі роботи з програмою кожному користувачеві локальної машини присвоювалася адреса, що складалася з його ім’я й мережевого ім’я його комп’ютера, розділених позначкою “@”. Цей знак використовувався розробником замість прийменника “at” (на), тобто вираз user@machine означає: користувач такий-то на комп’ютері такому-то. Таким чином місцезнаходження “поштової скриньки” кожного користувача Arpanet ставало чітко визначеним, що надало можливість легко здійснювати обмін повідомленнями [2, с. 28].

Втім усвідомлення перетворення мережі Arpanet на Інтернет вимагало значно більше часу. І перше визначення терміну “Інтернет” було запропоновано Федеральною мережевою Радою США лише в 1995 році: “Інтернет – це частина глобальної інформаційної системи, що логічно пов’язана з нею унітарною адресою, заснованою на IP-протоколі або на його перспективних розширеннях; може підтримувати комунікації, використовуючи Transmission Control Protocol\Internet Protocol (TCP/IP) або його поступові розширення й/або спільні протоколи; надає, використовує й (або) робить доступними (для всіх або конфіденційно) сервіси високого рівня, що базуються на комунікаціях і пов’язаній із ними інфраструктурі”.

Паралельно із тим, як суспільство просувалося від суто інформаційної складової у бік інформаційно-комунікативної, змінювалося й усвідомлення сутності Інтернету. В сучасній науковій літературі є безліч

визначень Інтернету, кожне з яких виокремлює певні умови здійснення можливих маніпуляцій.

1. Дешевизна й швидкість поширення інформації, а отже, технологічно вигідні умови для здійснення маніпулювань. “Інтернет – це ланцюг комп’ютерних мереж, які можна розглядати як найпростіші й дешеві засоби обміну електронною інформацією між бізнесом й усім іншим світом” (Е. Муртазін).

2. Децентралізація, а отже, можливість приховати реальні першоджерела маніпулятивних впливів, проводити інформаційні кампанії одночасно в кількох мережевих ресурсах, у різних жанрах і серед різних мережевих співтовариств. “Інтернет – глобальна, сильно децентралізована мережа, що не має єдиного керівного центру. Фізичні мережі, з яких складається Інтернет, утворюють ієрархію, вищій рівень якої посідатимуть високошвидкісні магістральні мережі” (Е. Кролл).

3. Можливість реалізації масштабних маніпулятивних впливів, використання наявних ресурсів гіпертексту для прокладання оптимальних маршрутів маніпулятивних кампаній. “Інтернет – це глобальна комп’ютерна мережа, що поєднує мільйони комп’ютерів з усього світу. Якщо на Інтернет дивитися оком користувача, то складеться враження що він становить глобальні засоби обміну інформацією як якась інформаційна супермагістраль” (О. Путилова).

4. Безкарність, високий рівень анонімності маніпуляторів, прихований вплив на мережеві співтовариства й окремого користувача в Інтернеті. “Всесвітня мережа схожа на павутиння з лісових стежок, де кожен може заблукати в самі нетрі й робити там те, що йому заманеться” (О. Биккулов).

5. Можливість проведення експертизи в мережі, Інтернет як платформа обговорення питань (вирішення проблем) одностумцями. Деякі структури і організації ігнорують цей потенціал, враховуючи що він може

мати позитивний і негативний характер. “Інтернет – це величезний ресурс для проведення різного роду експертиз і перевірок, для встановлення онлайнової взаємодії з потужною групою спостерігачів” (Д. Філіппс).

6. Технічні можливості Інтернету дозволяють не тільки створювати мережеві спільноти й впливати на споживачів інформації, але й проводити моніторинг, визначаючи їхній характер й спрямування, а також адреси поширювачів тієї чи іншої інформації. “Інтернет – це будь-який набір окремих у фізичному сенсі мереж, об’єднаних між собою єдиним протоколом IP, що дозволяє ставитися до них як до одного логічного ланцюга. Інтернет утворює глобальний інформаційний простір, надаючи фізичну основу для Всесвітньої павутини й безлічі систем (протоколів) передачі даних” (О. Горошко).

7. З точки зору соціальної взаємодії Інтернет становить глобальну соціально-комунікаційну комп’ютерну мережу, призначену для задоволення особистісних, комунікативних потреб за рахунок можливостей телекомунікаційних технологій [3, с. 319].

Для здійснення маніпулятивного впливу будь-якого спрямування в Інтернеті важливі такі притаманні йому функції:

- глобальний комунікаційний канал, що надає можливість передавання потоків мультимедійної інформації у світовому вимірі;
- великий архів, інформаційне агентство, що дозволяє отримати практично будь-яку інформацію. За даними фахівців Пентагону, в мережі можна виявити до 75 % інформації, яку вважають секретною й надсекретною;
- додатковий засіб соціалізації, самопрезентації, самопіару особистості, соціальної групи шляхом комунікування із зацікавленими особами (групами), “всепланетний клуб ділових і дозвільних партнерів” (О. Соколов);

- простір комунікативної діяльності, що змінив відносини з аудиторією й трансформував наявні раніше комунікативні практики.

Інтернет передав у руки користувачів, що володіють мобільними гаджетами, усі інструменти й способи комунікації, які колись були безроздільною "вотчиною" кількох груп професій [4, с. 102].

В теперішній час потенціал існуючих віртуальних спільнот, що об'єднуються в соціальних мережах за своїми поглядами, інших ресурсах Інтернету, є достатнім, аби з їх допомогою влаштувати повномасштабний соціальний катаклізм в одній або декількох країнах, загальнонаціональну акцію, організувати громадський або політичний спротив тощо.

Спостереження за інтенсивністю впливу віртуальних спільнот на свідомість користувачів переконливо свідчить про необхідність посиленої уваги з боку держави до характеру діяльності та розвитку існуючих соціальних мереж. Водночас, така увага не повинна зазіхати на права людини, зафіксовані у діючому законодавстві.

Зростання тиску інформаційної хвилі визначає необхідність формування нових методів та засобів комунікації, а інколи й в буквальному сенсі виживання людини як особистості та активного соціального суб'єкта у сучасному суспільстві. Це й зумовлює пошуку та поступове об'єднання груп людей, які мають спільні інтереси, погляди тощо. Найкращим засобом для цього на сьогодні безперечно є Інтернет.

При цьому відбувається взаємодія психіки людини з інформаційним «оточенням», яка відрізняється вираженою специфікою і не має аналогів у інших засобах комунікації [5, с. 83].

Основною і пріоритетною метою інформаційного впливу є користувач, його психіка. Таким чином, інформаційно-психологічну безпеку слід розглядати як стан захищеності людини, різних соціальних груп і об'єднань від деструктивних дій і впливів, які здатні проти їхньої волі й намірів змінити психічні стани та психологічні характеристики

особистості, трансформувати її поведінку і обмежувати свободу вибору. Це зумовило потребу переосмислення інформаційних відносин, а також деяких інших соціально-психологічних процесів і явищ у сучасному суспільстві.

На особистість, як активний соціальний суб'єкт, його психіку напряду або опосередковано впливають інформаційні чинники, що трансформуються через його поведінку, діяльність (бездіяльність), здійснюють негативний, дисфункційний вплив на його життя.

До основних загроз інформаційно-психологічній безпеці відносять потенційно-шкідливі наслідки інформаційно-психологічного впливу, які відображаються в наступних формах:

- нанесення шкоди здоров'ю людини;
- блокування на неусвідомленому рівні волі, волевиявлення особи, штучне нав'язування їй синдрому залежності;
- втрата здатності особи щодо своєї політичної, культурної, моральної самоідентифікації;
- маніпуляція суспільним мисленням;
- руйнування єдиного інформаційного і духовного стрижня країни, багаторічних устроїв суспільства і суспільної моральності, а також порушення інших життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави [6, с. 91].

Наприклад, приховане пропагування жорстокості, насильства, порнографії, всюдозволеності тощо, які пропагують у ЗМІ, комп'ютерних іграх, мережі Інтернет призводить до неусвідомленого бажання у підлітків і молоді, а також дорослих із нестійкою психікою копіювати запропоновані моделі поведінки. Даний вид пропаганди знижує рівень порогових обмежень і правових заборон, що разом з іншими обставинами відкриває шлях для низки правопорушень. Це, в свою чергу, спричиняє

непоправну шкоду не тільки окремій людині, а й національним інтересам країни в цілому.

Отже, джерелом інформаційно-психологічної небезпеки є частина інформаційного середовища, яке через визначені причини спотворливо відображає реалії, вводить в оману особистість, засліплює її ілюзією.

Як зазначають фахівці, інформаційно-психологічні загрози зумовлені розробкою, виготовленням, розповсюдженням та використанням суб'єктами деструктивних інформаційно-психологічних впливів, спеціальних засобів і методів.

На їх думку сучасне розуміння безпеки в контексті врахування інтересів особистості, суспільства і держави виокремлює завдання з розгляду нового аспекту цієї проблеми – інформаційно-психологічної безпеки людини. В інформаційному середовищі, що представляє складне системне утворення, звертає на себе увагу процесуальний чинник як найбільш динамічна і змінна її частина – інформаційно-комунікативні процеси, що активно впливають на індивідуальну, групову і суспільну психологію (індивідуальну, групову, масову свідомість) [7, с. 10].

Маніпулювання інформаційним середовищем активізує зміни у духовній сфері суспільства, деформація і деструкція якої проявляється у формі психоемоційної і соціальної напруженості, спотворених норм і збочених соціальних стереотипів і настанов, оманливих і неприродних орієнтацій та цінностей. Це відповідно впливає на стан і процеси у всіх державоутворюючих сферах суспільного життя, в тому числі політичній і економічній.

Кардинальний вплив на розвиток інформаційного простору в останні п'ять років спричинило пряме військового вторгнення РФ в Україну та пандемія COVID-19. Дані обставини зумовили посилення ролі соціальних мереж у світовому інформаційному просторі, їх впливу на внутрішню і зовнішню суспільно-політичну ситуацію, стан додержання прав і свобод

людини, зокрема щодо забезпечення принципів рівності прав користувачів соціальних мереж.

Хоча право на приватність (захист конфіденційної інформації про особу, невтручання в особистий життєвий простір) в міжнародному правовому полі є одним з основних і закріплено в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних документах, а також конституціях більшості держав світу, цифрові трансформації змінюють і цю царину. Щорічне збільшення кількості соціальних мереж, їх інтегрованість з іншими соціальними сервісами повсякденного користування, а також структура організації всесвітньої мережі Інтернет ставлять під загрозу гарантії права особи на приватність. Спроби врегулювати цю проблему тривають, формуються нові підходи у забезпеченні балансу права на конфіденційність користувачів та інформаційної безпеки держави [8, с. 112].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вибір цілей і методів протидії конкретним загрозам та викликам у сфері інформаційної безпеки України становить важливу проблему і левову частину діяльності по реалізації основних напрямів державної політики інформаційної безпеки. У межах вирішення даної проблеми визначаються шляхи діяльності органів державної влади (відповідно компетенції), що потребує проведення детального аналізу економічного, соціального, політичного та інших станів суспільства, держави і особи, можливих наслідків вибору тих чи інших варіантів здійснення цієї діяльності.

Як висновок підкреслимо, що діяльність із забезпечення інформаційної безпеки держави Інтернет-ЗМІ слід розглядати не лише з точки зору необхідності протидії їх можливій протиправній діяльності, але й використання цих можливостей для формування національного

інформаційного простору, який адекватно відображатиме національні інтереси України

Саме у розгляді останнього сегмента і полягають перспективи подальших наукових розвідок.

Література

1. Ліпкан В.А., Сопілко І.М., Кір'ян В.О. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2015. 664 с.
2. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий-березень 2016. *КМІС: офіційний вебсайт.* URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621> (дата звернення: 29.03.2024).
3. Слухай Н. Лінгвістичні маркери світоглядної маски суб'єкта маскмедійної інтеракції. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія. К.: НА СБ України, 2018. 518 с.
4. Діоріца І. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 4. С. 99-107.
5. Галамба М., Петрик В. Інформаційна безпека України: поняття, сутність, та загрози. *Юридичний журнал.* 2006. № 11. С. 11-18.
6. Черненко Т. Пріоритети державної інформаційної політики в умовах гібридної війни. *Стратегічні пріоритети.* 2015. Вип. 4 (37). С. 83-92.
7. Національні інформаційні ресурси як інтерактивний чинник соціокультурного середовища / [О.С. Онищенко, В.М. Горovий, В.І. Попик та ін]; НАН України, Нац. бібліотека України ім. В.І. Вернадського. К.: НБУВ, 2014. С. 10-11.
8. Виноградова Г. Інформаційне право: навч. посіб. Київ: МАУП, 2011. 144 с.